

TDRI

รายงานที่ตีอาร์ไอ

ฉบับที่ **152**
พฤษภาคม
2562

อะไรจะเปลี่ยนแปลงไป...
เมื่อไทยกลายเป็นสังคมอายุยืน?

บรรณาธิการบริหาร

จิรากร ยี่งโพลย์วงศ์

บรรณาธิการเรื่อง

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

กองบรรณาธิการ

วัฒน์มา กาณยานาธิชา

สรุป

กิตติพัฒน์ บัวขมูล

กัญญา จิระวุฒิมงคล

ออกแบบ

wrong design

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ได้เผยแพร่ “รายงานที่ตีอาร์โอ” (ชื่อเดิมว่า “สมุดปกขาวทีดีอาร์ไอ”) มาตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2536 โดยคิดสรรกลั่นกรองงานวิจัยต่างๆ มานำเสนออย่างเรียบง่ายเพื่อจุดประกายให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์

“รายงานที่ตีอาร์โอ” มีโอกาสรับใช้สังคมไทยมาตลอด ทั้งเป็นรายสัปดาห์ และปรับมาเป็นรายเดือนในระยะต่อมา อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ฉบับที่ 118 เป็นต้นไป “รายงานที่ตีอาร์โอ” จะมาพบผู้อ่านเป็นรายสัปดาห์ พร้อมทั้งยังคงนำเสนอเรื่องราวต่างๆ อย่างเรียบง่ายแบบเป็นมิตรต่อความสนใจใคร่รู้ของผู้อ่านทั่วไปเช่นเดิม

ที่มา: การบรรยายเรื่อง “อะไรจะเปลี่ยนไป...เมื่อไทยกลายเป็นสังคมอายุยืน?” โดย ดร. สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ ในการสัมมนาวิชาการประจำปี 2562 เรื่อง “สังคมอายุยืน: แข่งขัน และอยู่ดีมีสุขได้อย่างไร?” เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม 2562 ณ ห้องบางกอกคอนเวนชันเซ็นเตอร์ บี ชั้น 22 โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์และบางกอกคอนเวนชันเซ็นเตอร์ เซ็นทรัลเวิลด์ กรุงเทพฯ

อะไรจะเปลี่ยนไป...เมื่อไทย กลายเป็นสังคมอายุยืน?

ปัจจุบันมีสัญญาณแสดงถึงการเป็นสังคมอายุยืน (longevity society) ในประเทศพัฒนาแล้วหลายประเทศ เช่น ประเทศญี่ปุ่นยกเลิกการให้จอกเหล้าแก่ผู้มีอายุครบ 100 ปี ที่เรียกว่า “ซากาซูกิ (Sakazuki)” เนื่องจากมีคนอายุเกิน 100 ปีจำนวนมาก รัฐบาลอังกฤษก็ต้องเพิ่มคนร่างพระราชสาส์นอวยพรของสมเด็จพระราชินีที่จะมอบให้ผู้มีอายุครบ 100 ปี เนื่องจากมีคนอายุเกิน 100 ปีเพิ่มขึ้นมาก

ในประเทศพัฒนาแล้วส่วนใหญ่ ประชากรที่เกิดในปี 2553 มีอายุขัยคาดการณ์ตามรุ่นอายุ (cohort life expectancy) เกินกว่า 100 ปีแล้ว (รูปที่ 1) ส่วนหนึ่งเกิดจากการพัฒนาเทคโนโลยีที่ช่วยให้ประชาชนมีอายุยืนขึ้น ปัจจุบัน คนไทยมีอายุขัยคาดการณ์เฉลี่ยตามช่วงเวลา (period life expectancy) ประมาณ 75 ปี ที่ดีอาร์ไอคาดการณ์ว่าอายุขัยคาดการณ์ตามรุ่นอายุของคนไทยที่เกิดในปี 2559 จะอยู่ระหว่าง 80-98.3 ปี นอกจากนี้ จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า ในปี 2560 มีคนไทยมากกว่า 9 พันคนที่อายุมากกว่า 100 ปี และมากกว่า 1.6 แสนคนที่มีอายุระหว่าง 90-99 ปี ดังนั้น การที่จะเห็นคนไทยจำนวนมากมีอายุถึง 100 ปีในอนาคตอันใกล้ น่าจะไม่ใช่ว่าเรื่องแปลก

นอกจากคนไทยมีอายุยืนขึ้นแล้ว ยังมีสุขภาพที่

รูปที่ 1 อายุขัยคาดการณ์ของคนที่เกิดปี 2553 (ปี) ในประเทศพัฒนาแล้ว

ที่มา: www.100yearlife.com

ดีขึ้น และมีประสาทสัมผัสต่างๆ ดีขึ้นด้วย จากรายงาน สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2560¹ พบว่า ผู้สูงอายุ กว่าร้อยละ 85 ประเมินว่าตนเองมีสุขภาพดีเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 75 เมื่อปี 2545 อย่างไรก็ตาม มีสัดส่วนผู้สูงอายุที่ป่วยเป็นโรคไม่ติดต่อ เช่น โรคเบาหวาน และความดันโลหิตสูง เพิ่มขึ้นกว่า 2 เท่าในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากพฤติกรรมของคนไทย เช่น มีการออกกำลังกายลดลงในหลายช่วงวัย ดังนั้น หากมีการวางแผนรักษาสุขภาพที่ดีแล้ว คนไทยจะสามารถมีอายุยืนพร้อมกับมีสุขภาพที่ดีขึ้นได้ด้วย

ผู้สูงอายุไทยในปัจจุบันต่างจากผู้สูงอายุในอดีต ผู้สูงอายุปัจจุบันมีการศึกษามากขึ้น โดยในปี 2560 ผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 10 เรียนจบมหาวิทยาลัย เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 4 เมื่อปี 2545 และมีการทำงานต่อเนื่องหลังอายุ 60 ปีมากขึ้น ส่วนหนึ่งเพื่อชดเชยรายได้ที่ได้รับจากบุตรหลาน คู่สมรส และเงินออมที่มีแนวโน้มลดลง ผู้สูงอายุจำนวนมากยังอยู่โดยลำพังและนิยมทำกิจกรรมตามความสนใจ

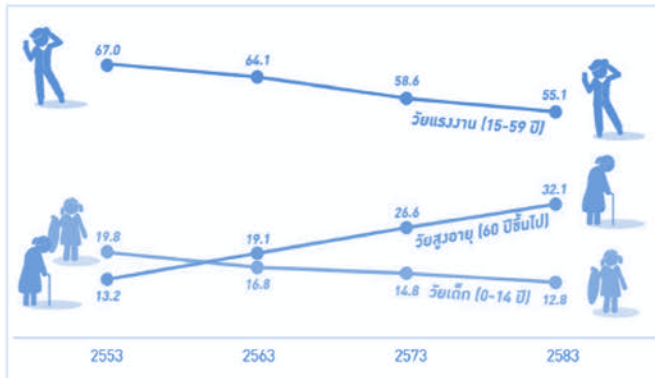
¹ http://www.dop.go.th/download/knowledge/th1552463947-147_0.pdf

มากขึ้น ในขณะที่การทำกิจกรรมกับผู้อื่นในชุมชนลดลง การจำแนกผู้สูงอายุด้วยเกณฑ์อายุ 60 ปีอาจไม่มีความเหมาะสมอีกต่อไป เนื่องจากคนไทยในปัจจุบันมีอายุยืนยาวขึ้น การศึกษาในทางมานุษยวิทยาที่ผ่าน มาพบว่า เราสามารถนิยามการเป็นผู้สูงอายุได้จากแนวทางอื่นๆ นอกจากปีเกิด เช่น กิจกรรมที่ทำ ความรู้สึก ของตนและผู้อื่น บรรทัดฐานในสังคม หรือการวัดความ แข็งแรงทางกายภาพอย่างวัตถุประสงค์ เราจึงควรทบทวน คำจำกัดความของ “ความสูงอายุ” ใหม่ว่า ไม่จำเป็นต้อง วัดโดยปีเกิดเสมอไป

การที่คนมีอายุยืนขึ้นยังหมายถึงการที่แต่ละช่วง ของอายุมีความยาวนานมากขึ้น และชีวิตมีหลายช่วงอายุ มากขึ้นจนกลายเป็น “ชีวิตหลายช่วง” (multistage life) ดังนั้น การไม่เข้าใจการเปลี่ยนแปลงนี้ อาจทำให้เรามอง โลกไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง เช่น เราจะนิยามผู้สูง อายุโดยใช้อายุที่ต่ำเกินไป ลงทุนใน “ทุนมนุษย์” (human capital) ต่ำเกินไป หรือเกษียณอายุเร็วเกินไป ซึ่งทั้งหมด นี้จะทำให้เราอยู่ในโลกโดยมีอายุยืนขึ้น แต่มีความสุข น้อยลง

รูปที่ 2

สัดส่วนของประชากรจำแนกตามกลุ่มอายุ (ร้อยละ)

ที่มา: World Population Prospects 2017 Revision

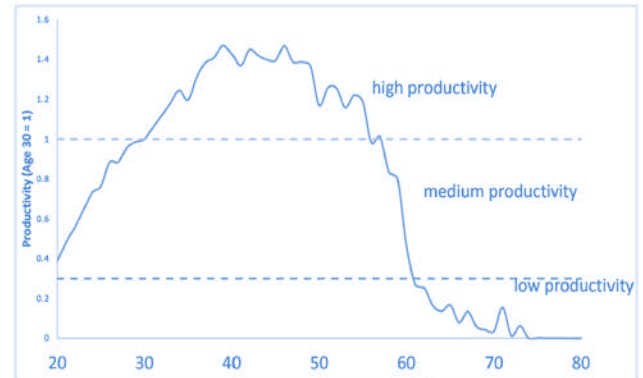
ประเด็นสำคัญที่สุดก็คือ “สังคมอายุยืน” (longevity society) ไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุเท่านั้น แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนทุกคนในสังคม ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อสังคมอายุยืนจะทำให้เราเห็นโอกาสและความท้าทายใหม่ๆ ทั้งในด้านการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ การออกแบบเมือง การรักษาสุขภาพ การออมเงิน ตลอดจนการทำงานและการเรียนรู้ต่อเนื่อง ทั้งหมดนี้ต้องการการวางแผนและการเตรียมการที่ดี

ความท้าทายด้านการรักษาการเติบโตทางเศรษฐกิจ

จำนวนแรงงานไทยมีแนวโน้มลดลงและมีผู้สูงอายุมากขึ้นเมื่อใช้คำจำกัดความเดิมว่าผู้สูงอายุคือผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ข้อมูลของ World Population Prospects 2017² ชี้ว่า ปัจจุบันมีประชากรวัยแรงงานและวัยสูงอายุร้อยละ 64 และ 19 ตามลำดับ แต่ในอีก 30 ปีข้างหน้า

² https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf

ดัชนีผลผลิตภาพของแรงงาน (อายุ 30=1)

ที่มา: นนริฏ พิศลยบุตร และจิระวัฒน์ ปิ่นเปี่ยมรัชฎ์, 2555. การพัฒนาทางเทคโนโลยี สังคมผู้สูงอายุ และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทย.

หน้า สัดส่วนประชากรวัยแรงงานจะลดลงเหลือร้อยละ 55 ในขณะที่วัยสูงอายุจะเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 32 นอกจากนี้ ผลผลิตภาพแรงงาน (labor productivity) มีแนวโน้มลดลงอย่างรวดเร็วหลังในช่วงอายุ 50-59 ปี (รูปที่ 2) อันเป็นสาเหตุให้คนกลุ่มดังกล่าวต้องออกจากตลาดแรงงาน

จากการประมาณการของ ดร. นนริฏ พิศลยบุตร นักวิชาการอาวุโสของทีดีอาร์ไอ พบว่า ผลจากการขาดแคลนแรงงานและผลผลิตภาพที่ลดลงจะทำให้อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยลดลงเฉลี่ยประมาณร้อยละ 0.8 ต่อปี ฉะนั้น เพื่อรักษาการเติบโตทางเศรษฐกิจให้ต่อเนื่อง สังคมไทยมีทางเลือกต่างๆ ดังนี้

1. การลดการออกจากตลาดแรงงานของคนไทย ด้วยการพัฒนาทักษะแรงงานกลุ่มอายุ 50-59 ปีขึ้นร้อยละ 12 และขยายอายุที่เริ่มรับบำนาญให้เป็น 60 ปี จากอายุ 55 ปีในปัจจุบัน ซึ่งจะบรรเทาปัญหาการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดลงได้ประมาณร้อยละ 9.2 ของการเติบโตที่จะชะลอลงทั้งหมด
2. การดึงคนอายุ 60-69 ปีกลับมาทำงาน ด้วย

- การเพิ่มผลิตภาพแรงงานขึ้นประมาณร้อยละ 12 ซึ่งจะบรรเทาปัญหาได้ประมาณร้อยละ 1.8 ของการเติบโตที่จะชะลอลงทั้งหมด
3. การเพิ่มกำลังแรงงานใหม่ ด้วยการเพิ่มแรงงานต่างด้าวจากแนวโน้มเดิมอีกปีละ 1 แสนคน ซึ่งจะบรรเทาปัญหาได้ประมาณร้อยละ 3.1 ของการเติบโตที่จะชะลอลงทั้งหมด

จะเห็นว่า การแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการเพิ่มกำลังแรงงานตามแนวทาง 1-3 บรรเทาปัญหาได้เพียงส่วนน้อยเท่านั้น เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้มีประสิทธิผลยิ่งขึ้น เราจึงควรพิจารณาทางเลือกตามแนวทางดังต่อไปนี้

1. การเพิ่มการใช้เครื่องจักร ระบบอัตโนมัติและหุ่นยนต์ ด้วยการลงทุนเพิ่มกว่าปกติร้อยละ 1.1-1.6 ต่อปี (ประมาณ 4 หมื่นล้านบาทในปี 2561) ซึ่งจะแก้ปัญหาค่าการเติบโตที่จะชะลอลงได้ทั้งหมด หรือ
2. การเพิ่มการเติบโตของผลิตภาพโดยรวม (Total factor productivity: TFP) ขึ้นอีกร้อยละ 1.1 ต่อปี ด้วยการสร้างนวัตกรรม และการสร้างโอกาสทางธุรกิจใหม่ๆ ซึ่งจะแก้ปัญหาค่าการเติบโตที่จะชะลอลงได้ทั้งหมดเช่นกัน

ความท้าทายด้านการสร้างเมืองที่เหมาะสมสำหรับคนทุกวัย

จำนวนผู้สูงอายุในเขตเมืองในประเทศไทยจะเพิ่มขึ้นจนสูงถึง 10.4 ล้านคนในปี 2573 ตามการคาดการณ์ของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ดังนั้น ในสังคมอายุยืน เมืองจะต้องตอบโจทย์ต่อคนทุกวัยรวมทั้งผู้สูงอายุ ให้มีความมั่นคงปลอดภัยและมีสุขภาพดี แต่เมืองในประเทศไทยยังไม่สามารถตอบสนองต่อการเป็นสังคมอายุยืน เช่น โรงพยาบาลส่วนใหญ่มีการกระจุกตัวในเขตใจกลางเมือง

เท่านั้น นอกจากนี้ การเข้าถึงสวนสาธารณะและระบบขนส่งก็ทำได้ยาก ตลอดจนโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เช่น ถนน พุดบาท การจราจร ยังไม่เอื้ออำนวยต่อผู้สูงอายุเท่าที่ควร อีกทั้งบ้านของผู้สูงอายุไทยยังมีส่วนที่ต้องปรับปรุงและพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกอีกมาก ซึ่งเป็นทั้งความท้าทายและโอกาสทางธุรกิจในเวลาเดียวกัน

ความท้าทายด้านสุขภาพ

การมีสุขภาพที่ดีเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสังคมอายุยืน แม้ว่าคนไทยมีอายุยืนยาวขึ้นแต่จะมีช่วงชีวิตส่วนหนึ่งที่ต้องอยู่กับความพิการ จากข้อมูลขององค์การอนามัยโลก คนไทยมีอายุขัยคาดการณ์ตามช่วงเวลาที่เหมาะสม 75 ปี แต่มีอายุขัยคาดการณ์ที่มีสุขภาพดี (Health Adjusted Life Expectancy) เพียง 67 ปี (ตารางที่ 1) ซึ่งหมายความว่า คนไทยจะมีช่วงชีวิตที่สุขภาพไม่ดีหรือมีความพิการประมาณ 8 ปี

หากไม่มีการเตรียมตัวดูแลรักษาสุขภาพที่ดี ประเทศไทยจะมีผู้สูงอายุติดบ้านหรือติดเตียงมากขึ้นเกือบ 1 ล้านคนในปี 2580 ซึ่งนอกจากจะทำให้คุณภาพชีวิตของคนเหล่านั้นลดลงแล้ว ยังจะทำให้เกิดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลที่สูงขึ้นมากด้วย

ความท้าทายด้านการเงิน

คำถามสำคัญในสังคมอายุยืนคือ หากเราเกษียณเมื่ออายุ 60 ปี แต่มีอายุยืนถึง 80 ปีแล้วเราจะต้องมีเงินออมเพื่อใช้จ่ายหลังเกษียณเท่าไร? จากการคำนวณของ รศ. ดร. วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ ที่ปรึกษาของทีดีอาร์ไอ โดยใช้ข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า คนรายได้ปานกลางที่อาศัยในเขตเมืองและชนบทจะต้องการเงินออมเพื่อใช้จ่ายหลังเกษียณที่อายุ 60 ปี ประมาณ 5.3 และ 3.4 ล้านบาท ตามลำดับ (ตารางที่ 2) และจะต้องการเงินออมสูงขึ้นไปอีกหากมีอายุยืนถึง 100 ปี

ตารางที่ 1 อายุขัยคาดการณ์ตามช่วงเวลา ณ ปี 2559 (ปี)

	คนไทย			เฉลี่ยทั่วโลก		
	ชาย	หญิง	ทั้งหมด	ชาย	หญิง	ทั้งหมด
อายุขัยคาดการณ์เฉลี่ย	71.8	79.3	75.5	69.4	74.2	71.8
อายุขัยคาดการณ์เฉลี่ยที่มีสุขภาพดี	64.0	69.8	66.8	61.6	64.9	63.2
ส่วนต่าง	7.8	9.5	8.7	7.8	9.3	8.6

ที่มา: องค์การอนามัยโลก

ตารางที่ 2 เงินออมที่ต้องการเพื่อใช้จ่ายหลังเกษียณอายุที่ 60 ปี (ล้านบาท)

	ผู้มีรายได้ปานกลาง		ผู้มีรายได้สูงสุดร้อยละ 5	
	เขตเมือง	เขตชนบท	เขตเมือง	เขตชนบท
อายุยืน 80 ปี	5.3	3.4	14.3	9.0
อายุยืน 90 ปี	3.6	2.3	9.7	6.1
อายุยืน 100 ปี	2.2	1.4	5.9	3.7

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุในปัจจุบันยังมีเงินออมไม่เพียงพอ และต้องพึ่งพารายได้หลักจากบุตรหลานและเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ นอกจากนี้ ในอนาคต ผู้สูงอายุจะอาจหวังพึ่งบำนาญจากรัฐได้มากนัก เนื่องจากกองทุนประกันสังคมจะล้มละลายภายในปี 2590 หากไม่มีการปฏิรูปอย่างเร่งด่วน³ ดังนั้น ความท้าทายคือ จะทำอย่างไรให้คนไทยมีเงินออมเพียงพอค่าใช้จ่ายในสังคมอายุยืนหรือควรต้องขยายอายุเกษียณออกไป

ความท้าทายด้านการเรียนรู้

เมื่อคนไทยมีอายุยืนยาวขึ้น การเรียนรู้ในช่วงการทำงานจะมีความสำคัญมากขึ้น เราจึงควรลงทุนในทุนมนุษย์ในด้านต่างๆ เพิ่มมากขึ้น ซึ่งประกอบด้วย

1. ทุนมนุษย์เพื่อการผลิต (productive capi-

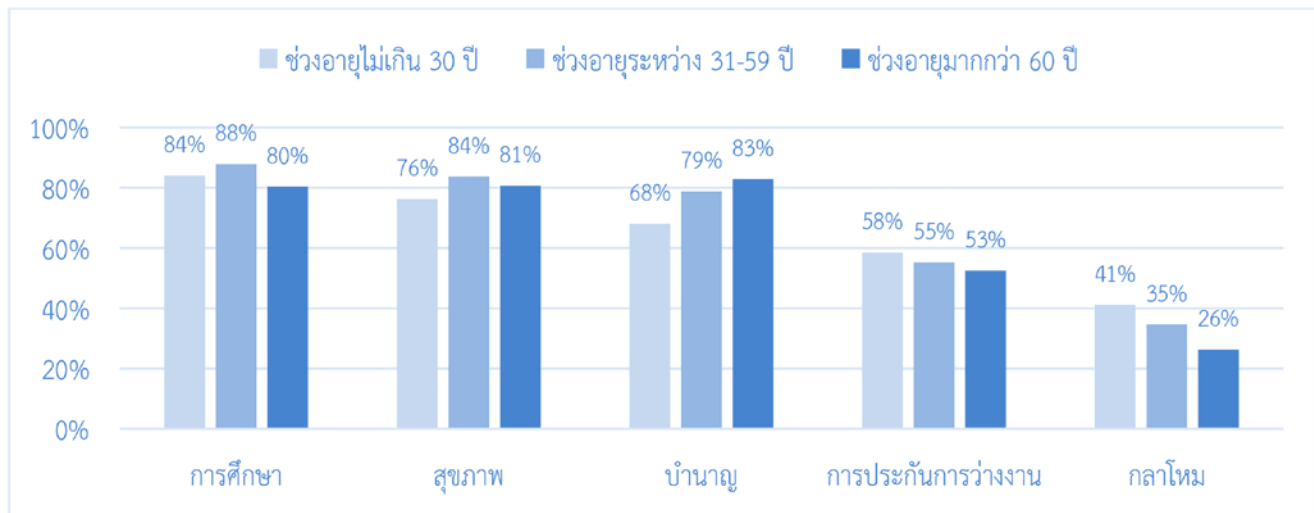
tal) เช่น ความรู้ ทักษะ ชื่อเสียง และความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน

2. ทุนมนุษย์เพื่อชีวิต (vitality capital) เช่น สุขภาพ ความสัมพันธ์กับผู้อื่น
3. ทุนมนุษย์เพื่อการเปลี่ยนผ่าน (transformative capital) เช่น การรู้จักตัวเอง การเปิดกว้างต่อสิ่งใหม่ การสร้างเครือข่ายคนที่หลากหลาย

ในสังคมอายุยืน ปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดผลตอบแทนจากการลงทุนในทุนมนุษย์จะมี 2 ปัจจัย คือ หนึ่ง ความรู้และทักษะบางอย่างจะล้ำสมัยเร็วขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ซึ่งจะลดแรงจูงใจในการลงทุน และสอง อายุที่ยืนยาวขึ้นจะทำให้เวลาในการได้รับผลตอบแทนจากการลงทุนมากขึ้น คำถามที่สำคัญคือ ประชาชนควรเลือกลงทุนในความรู้และสร้างทักษะให้ถูกประเภทได้อย่างไร

³ วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, 2553. "ทางเลือกของสวัสดิการสังคมของคนไทย." รายงานที่ดิอาร์ไอ ฉบับที่ 87 เดือนตุลาคม 2553.

รูปที่ 3 ความเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่รัฐบาลควรเพิ่มการใช้จ่าย

ที่มา: การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับบทบาทของรัฐบาล ปี พ.ศ. 2560 ของสถาบันพระปกเกล้า

ความท้าทายด้านความขัดแย้งระหว่างช่วงวัย

คนไทยไม่น้อยต้องการให้รัฐบาลเป็นเจ้าภาพหลักในการจัดหารบริการและเพิ่มค่าใช้จ่ายในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านการศึกษา สุขภาพและบ้านญาติ การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับบทบาทของรัฐบาล ปี พ.ศ. 2560 ของสถาบันพระปกเกล้า พบว่า คนในวัยสูงกว่าร้อยละ 83 ต้องการให้รัฐบาลเพิ่มค่าใช้จ่ายด้านเงินบ้านญาติสุขภาพ ส่วนคนวัยหนุ่มสาวและคนวัยทำงานมีเพียงร้อยละ 68 และ 79 ตามลำดับเท่านั้นที่มีความต้องการดังกล่าว ในขณะที่คนวัยหนุ่มสาวและคนวัยทำงานกว่าร้อยละ 58 และ 55 ต้องการให้รัฐบาลเพิ่มค่าชดเชยการว่างงาน ส่วนคนวัยสูงอายุเพียงร้อยละ 53 เท่านั้นที่มีความต้องการดังกล่าว (รูปที่ 3)

จะเห็นว่า แต่ละช่วงวัยมีความต้องการนโยบายสวัสดิการที่แตกต่างกัน ดังนั้น การที่คนไทยมีอายุยืนจึงนำไปสู่ความท้าทายใหม่ คือ ความขัดแย้งหรือความตึงเครียดระหว่างช่วงวัย เพราะในสังคมอายุยืน สวัสดิการ

บ้านญาติและสุขภาพจะมีความสำคัญมากขึ้นเมื่อเทียบกับสวัสดิการเด็กเล็ก นโยบายรักษาอัตราเงินเพื่อให้อยู่ในระดับต่ำจะมีความสำคัญเพิ่มขึ้น ในขณะที่อัตราว่างงานต่ำมีความสำคัญลดลง เนื่องจากจะมีผู้สูงอายุที่พึ่งพาผลตอบแทนจากเงินออมมากขึ้น ในขณะที่มีคนหนุ่มสาวที่พึ่งพารายได้จากค่าจ้างลดลง นอกจากนี้ คนสูงอายุมักมีแนวโน้มที่จะอนุรักษ์นิยมมากกว่าที่จะต้องการการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น เพื่อรักษาดุลยภาพในสังคมที่เหมาะสม เราจึงต้องการระบบการเมืองที่มีตัวแทนของคนหลายช่วงวัย ที่สะท้อนความต้องการที่หลากหลายของคนในสังคม

โดยสรุปแล้ว การที่ประเทศไทยกำลังเข้าสู่สังคมอายุยืนก่อให้เกิดความท้าทายใหม่ที่มีผลกระทบไม่เพียงแค่อุปกรณ์คนสูงอายุเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบต่อประชาชนทุกวัย คนไทยทุกคนจึงต้องเตรียมตัวรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นเพื่อให้มีอายุยืนอย่างมีคุณภาพ หากมีการเตรียมตัวที่ดี คนไทยจะมีอายุยืนขึ้นอย่างมีความสุขได้